

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА – ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АПК РЕГІОНУ

Здійснено аналіз ситуації з еколого-економічних проблем аграрного сектора економіки Карпатського регіону, зокрема Закарпатської області. Проведено порівняльний аналіз виробництва зернових культур і м'яса в окремих країнах світу та в областях регіону. Окреслено еколого-економічну специфіку в аграрній сфері Закарпаття, намічено актуальні завдання сталого розвитку на перспективу.

Ключові слова: сталий розвиток, аграрний сектор, екологічна ситуація, охорона довкілля, екологічно чиста продукція.

I. Вступ. Переведення аграрного сектора та агропромислового комплексу, в цілому, на модель сталого розвитку, істотно підвищення його ефективності, конкурентоспроможності й екологічної безпеки функціонування в ринковій економіці потребує застосування наукових принципів еколого-економічної реструктуризації та оптимізації сільськогосподарської діяльності. Значну увагу цим проблемам приділяли провідні науковці України: Д.Ф. Крисанов, М.А. Лендел, Н.М. Скурська, В.М. Трегубчук та ін.

На фоні інших регіонів України Закарпатська область вважається територією з порівняно сприятливою екологічною ситуацією. Гірські Карпати – унікальна природна екологічна система, яка є загальнодержавною цінністю. Разом з тим, область характеризується високим рівнем сукупного прояву небезпечних геологічних процесів, таких, як зсуви, селі, бічна річкова і площинна ерозія, карсти, підвищена сейсмічність. Територія Закарпаття відноситься до найбільш паводко-небезпечних регіонів Європи. Існує ряд об'єктів підвищеного екологічного ризику: магістральні нафто-, та газопроводи.

II. Постановка завдання. Дослідження спонукає до розв'язання наступних еколого-економічних завдань: забезпечення охорони та раціонального використання земель і водних ресурсів; оптимізація регіональної сис-

теми моніторингу довкілля та управління у сфері використання природних ресурсів; транскордонному співробітництву в природоохоронній сфері.

III. Результати. Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку як держави, так і її регіонів, а також функціонування їх народногосподарського комплексу здійснюється на базі трьох складових: задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб, а також підвищення життєвого рівня населення; раціональне й екологічнобезпечне господарювання та вискоелективне використання природних ресурсів; підтримання сприятливих, з точки зору інтересів здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності, збереження, відтворення та примноження якості довкілля і природно-ресурсного потенціалу в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь.

Під сталим розвитком слід розуміти економічне зростання, спрямоване насамперед на ефективне вирішення найважливіших завдань життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення навколишнього природного середовища та нанесення непоправної шкоди природі – першооснові існування людства, його здорового фізичного і духовного розвитку в довгостроковій перспективі, оскільки:

- однією з найпріоритетніших сфер господарської діяльності є виробництво продовольства, тому вирішення належним чином проблеми продовольчої безпеки країни потребує стабільного та ефективного функціонування її агропромислового комплексу, в тому числі аграрного сектору, з метою поставки на внутрішній та зовнішній агропродовольчі ринки високоякісних, конкурентоспроможних та екологічнобезпечних продуктів харчування і сільськогосподарської сировини [1, 28];

- зважаючи на гостроту екологічної ситуації та вкрай нераціональне й екологічно невірне використання природокористування в Україні, одночасно з ринковою трансформа-

цією і господарсько-організаційною реструктуризацією агропромислового виробництва, стратегічною метою агроекологічної політики має бути цілеспрямоване переведення АПК на модель сталого, екологізрівноваженого, екологічнобезпечного й ефективного розвитку, виробництва екологічно чистих продуктів харчування та всебічна охорона довкілля при веденні сільського господарства [2, 182];

- нині основне завдання полягає в тому щоб, реформуючи сільське господарство й інші сфери АПК, найкращим чином адаптувати їх як до ринкового, так і до навколишнього природного середовища;

- стосовно Карпатського регіону України і, зокрема, Закарпатської області характерним природним явищем є водна ерозія ґрунтів, а тому актуальним стає проведення ґрунтозахисних заходів, передусім на землях сільськогосподарського призначення [3, 193];

- в багатьох країнах світу тепер відбуваються позитивні тенденції в зростанні урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, у виробництві все більшої кількості аграрної продукції на одиницю використовуваної земельної площі та сумарного обсягу затрачених ресурсів, в тому числі енергоносіїв, основних фондів і праці, однак в Україні навпаки – негативні (табл. 1) [4, 348], [5, 161].

З наведеної таблиці видно, що адміністративні області Карпатського регіону почали нарощувати виробництво зернових і зернобобових культур з 2004 р., а в 2005 р. у порівнянні з 1990 р. як Україна, так і всі ад-

міністративні області Карпатського регіону, зменшили виробництво таких культур. В той же час аналізовані країни світу значно перевершили виробництво зернових рівень 1990 р., за винятком Великобританії. У 2005 р. в порівнянні з 2004 р. всі адміністративні області Карпатського регіону зменшили виробництво зернових, за винятком Чернівецької області. Аналогічна тенденція щодо зменшення виробництва зернових характерна для України, а також для групи аналізованих країн світу.

Дещо інша ситуація склалася стосовно виробництва тваринницької продукції (табл. 2), [4, 272; 363].

Дослідження, проведені на основі групувань виробництва м'яса в Карпатському регіоні та в аналізованій групі країн світу засвідчують про наступні тенденції:

- в цілому, в Україні виробництво м'яса у 2005 р. по відношенню до 1990 р. зменшилось на 63,6%, а в Карпатському регіоні у двічі. Найбільший спад виробництва такої продукції відбувся у Чернівецькій (-62,5%) та Львівській (-55,6%) областях;

- в той же час Сполучені Штати Америки за аналізований період збільшили виробництво м'яса на 36,0%, Франція на 10,5%, а Великобританія і Німеччина знизили його виробництво у незначній мірі. Угорщина за цей же період знизила виробництво на 31,3%;

- у 2005 р. в порівнянні з 2004 р. виробництво м'яса як в Україні, так і в Карпатському регіоні, в тому числі і в адміністративних областях регіону залишилось без змін.

Таблиця 1

Виробництво зернових і зернобобових культур

(всі категорії господарств, млн. тонн)

Карпатський регіон, Україна та окремі країни світу	1990	2000	2004	2005	2005 р. в % до		
					1990	2000	2004
Закарпатська	0,31	0,17	0,36	0,30	96,8	176,5	83,3
Івано-Франківська	0,50	0,25	0,36	0,34	68,0	136,0	94,4
Львівська	1,0	0,48	0,68	0,63	63,0	131,2	92,6
Чернівецька	0,58	0,33	0,43	0,43	74,1	130,3	100,0
Карпатський регіон	2,39	1,23	1,83	1,70	71,1	138,2	92,9
Довідково: Україна	51,0	24,5	41,8	38,02	74,5	155,2	91,0
Великобританія	23,4	24,8	23,3	21,3	91,0	85,9	91,4
Німеччина	37,9	45,7	51,6	46,1	121,6	100,9	89,3
США	314,1	344,3	390,6	367,6	117,0	106,8	04,1
Угорщина	12,9	10,1	16,8	16,2	125,6	160,4	96,4
Франція	58,8	67,8	72,6	64,6	109,9	95,3	89,0

Виробництво м'яса

(всі категорії господарств, млн. тонн)

Карпатський регіон, Україна та окремі країни світу	1990	2000	2004	2005	2005 р. в % до		
					1990	2000	2004
Закарпатська	0,07	0,05	0,04	0,04	57,1	80,0	100,0
Івано-Франківська	0,09	0,05	0,06	0,06	66,7	120,0	100,0
Львівська	0,18	0,07	0,08	0,08	44,4	114,3	100,0
Чернівецька	0,08	0,03	0,03	0,03	37,5	100,0	100,0
Карпатський регіон	0,42	0,2	0,21	0,21	50,0	105,0	100,0
Довідково: Україна	4,4	1,7	1,6	1,6	36,4	94,1	100,0
Великобританія	3,3	3,5	3,2	3,3	97,0	94,3	100,0
Німеччина	7,2	6,3	6,8	6,9	94,4	109,5	95,8
США	28,6	37,6	38,9	39,6	136,0	105,3	138,5
Угорщина	1,6	1,2	1,1	1,0	68,7	83,3	62,5
Франція	5,7	6,5	6,3	6,2	110,5	95,4	108,8

Нарощувалось виробництво такої продукції у Сполучених Штатах Америки, Франції, дещо зменшилось – в Німеччині й особливо в Угорщині (-27,5%).

За підсумками проведеного Держкомземом України станом на 01.01.1996 р. обстеження 38,8 млн. га (92,3%) сільськогосподарських угідь було встановлено, що 17,8 млн. га (51,9%) – дефляційно небезпечні, близько 15,0 млн. га (35,8%) – еродовані, близько 10,7 млн. га (25,6%) мають підвищену кислотність, близько 2,9 млн. га (9,7%) – засолені та солонцюваті, близько 3,7 млн. га (8,9%) – перезволожені та заболочені, близько 4,0 млн. га мають різний ступінь забрудненості радіонуклідами. Загалом до 90,0% орних земель в Україні зазнають різного ступеня деградації [6, 259].

В Закарпатській області нараховується 37,2 тис. га еродованих сільськогосподарських угідь (7,9%), з яких 7,7 тис. га ріллі (3,8%) від її загальної площі. Крім того, Закарпаття – найбільш зволожена область України. За умовами захисту від забруднення водоносні горизонти підземних вод, що експлуатуються, в більшості не захищені (тільки 20% відноситься до умовно захищених). Всі розвідані або діючі водозабори підземних вод в області є інфільтраційними, тому якість добутої на них підземної води повністю залежить від характеристик поверхневого стоку і потребує особливого захисту [7, 23].

Сільськогосподарські угіддя, зокрема, рілля Закарпатської області характеризуються високою кислотністю і щорічним падін-

ням родючості ґрунтів через ерозію та недостатнє внесення вапняку, органічних і мінеральних добрив. Тому для еколого-економічної реструктуризації та оптимізації аграрного сектора з метою забезпечення сталого розвитку АПК необхідно вирішити наступні завдання:

- призупинення процесів зниження в ґрунтах вмісту гумусу і поживних речовин та досягнення їх бездефіцитного балансу. Для цього слід збільшити внесення як традиційних, так і нетрадиційних органічних добрив, розширити посіви сидеральних культур;
- застосування сучасних систем ґрунтозахисного землеробства, які передбачають впровадження нових ґрунтообробних технологій у польових сівозмінах, використання рослинних решток, сучасних регуляторів росту рослин, мікробіологічних препаратів та органічних добрив;
- проведення хімічної меліорації ґрунтів у науковообґрунтованому обсязі – вапнування за традиційними, підтримувальними та локальними технологіями з доведенням обсягу вапнування в 2010 р. до 15% земель сільськогосподарського призначення і 2015 р. завершити розкислення ґрунтів;
- здійснення контролю за відтворенням та охороною родючості ґрунтів на підставі даних агрохімічного обстеження земель сільськогосподарського призначення і щорічного проведення агрохімічної паспортизації відповідно на площі 55-60 тис. га;
- проведення комплексних робіт з докорінного поліпшення земель та вилучення з

активного обробітку малопродуктивних і деградованих орних земель шляхом їх залуження, створення пасовищ та сінокосів.

Для реалізації відмічених завдань необхідна щорічна державна підтримка для відшкодування витрат з докорінного поліпшення земель в межах 3,5 млн. грн., підтримки сільськогосподарського виробництва в районах з особливо складними кліматичними умовами (2,5 млн. грн.) [8, 4].

IV. Висновки. Проведені дослідження переконливо засвідчують що на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України, в тому числі адміністративних областей Карпатського регіону, вкрай необхідне розроблення наукових засад, еколого-економічних принципів реструктуризації та оптимізації розвитку аграрного сектора, а також їх продуктивних підкомплексів, формування і модернізації їх ресурсовиробничих потенціалів. Фундаментальною основою цих процесів мають бути взаємоузгодженість, органічне поєднання екологічного і економічного підходів, методів системної еколого-економічної оцінки ефективності й результативності окремих заходів та функціонування АПК в цілому, їх сфер і підкомплексів. Саме еколого-економічний підхід є найважливішим принципом формування оптимальних і високоефективних АПК з дотриманням принципів раціонального і екологічно безпечного природокористування при веденні сільськогосподарської діяльності на перспективу.

1. Трегобчук В.М. Еколого-економічна реструктуризація та оптимізація регіональних АПК і проблеми переведення їх на модель сталого розвитку // Стратегія сталого розвитку Закарпаття: еколого-економічні та соціальні моделі / Матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Ужгород: Патент, 2001. – 550 с.

2. Трегобчук В.М., Скурська Н.М., Крисанов Д.Ф. Екологічні аспекти аграрної політики / Наукове видання: Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1996. – 663 с.

3. Лендел М.А. Аграрні відносини на Закарпатті: уроки минулого і сучасність. – Ужгород: Патент, 1999. – 275 с.

4. Статистичний щорічник "Сільське господарство України за 2004 рік". – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – 340 с.

5. Статистичний щорічник України за 2005 р. Державний комітет статистики України. – К.: "Консультант", 2006. – 575 с.

6. Актуальні питання аграрної політики: Збірник робіт 2002-2003 / Проект "Аграрна політика для людського розвитку". – К. 2003. – 499 с.

7. Концепція сталого розвитку Закарпаття. – Ужгород, 2002. – 70 с.

8. Проект "Стратегія сталого розвитку агропромислового комплексу до 2015 року" Головне управління сільського господарства облдержадміністрації. – Ужгород, 2006. – 88 с.

The analysis of the situation in ecological and economic problems of the agrarian sector of national economy of the Carpathian's region and in the Transcarpathian region in particular has been done. The comparative analysis considering the production of grain and meat in certain countries of the world as well as in administrative districts of the region is presented. The ecologic and economic specification in the agriculture has been described character in the field of stable development in perspective has been outlined.